

Latvijas Universitātes 78. starptautiskā zinātniskā konference

Sekcijas

“Nezināmās lappuses Latvijas un reģiona vēsturē: iespējas”
referātu tēzes

**The 78th Annual International Conference of the
University of Latvia**

Abstracts of the session

“The Unknown Pages in the History of Latvia and the Region:
Opportunities”

LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 2020. gada 8. septembrī

Rīga, 2020

Anotācija. 2020. gadā pirmo reizi Latvijas Universitātes 78. starptautiskajā zinātniskajā konferencē organizēta vēstures doktorantu sekcija. Iekļaujoties kopīgā tēmā “Nezināmās lappuses Latvijas un reģiona vēsturē: iespējas”, sekcijā dalību pieteica astoņi vēstures doktoranti. Referātos aplūkoti gan dažādi sociālie aspekti Latvijas un reģiona vēsturē, sieviešu un indivīdu loma vēstures procesos un saimniecības vēsture, gan starptautisko atturības organizāciju darbība, Latvijas brīvprātīgo dalība Spānijas pilsoņu karā un televīzijas raidījumu valodas problemātika Latvijas PSR. Krājumā apkopotas šo referātu tēzes. Par tēžu saturu atbild to autori.

Annotation. In 2020 for the first time a PhD history students' session was organised as part of the 78th Annual International Conference of the University of Latvia. 8 doctoral students applied for participation under the overall session title “The Unknown Pages in the History of Latvia and the Region: Opportunities”. The reports cover various social aspects in the history of Latvia and the Region, the role of women and individuals in historical processes and economic history, the operation of international abstinence organizations, the participation of Latvian volunteers in the Spanish Civil War and the language issues in television broadcasts in the Latvian SSR. This volume contains the abstracts of these reports. The authors are responsible for their provided content.

Krājuma sastādītāja: Ginta Ieva Bikše
Tehniskie redaktori: tēžu autori, Elīna Rasnace
Grafiskais dizains: Rūta Mežavilka

© Tēžu autori, 2020
© Latvijas Universitāte, 2020

Saturs

Sekcijas “Nezināmās lappuses Latvijas un reģiona vēsturē: iespējas” programma	5
Vanda Visocka. Sievietes Latvijas arheoloģijā no 1945. līdz 1958. gadam	6
Jānis Stepīņš. Angļu komisionāra (negocianta) profils. Komisionāru Tomasa Veila un Džeimsa Pīrsona karjeras raksturojums 18. gadsimta Rīgā, līdzīgais un atšķirīgais	7
Zane Rozīte. Izglītotas sievietes atainojums latviešu presē (1919–1940)	9
Anastasija Smirnova. Bērnu sociālā aprūpe Baltijā (1918–1940): salīdzinājums	10
Aiga Bērziņa. Ieslodzījuma apstākļi Latvijā Neatkarības kara laikā (1919–1921): raksturojums	11
Ginta Ieva Bikše. Leona Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa Spānijas pilsoņu karā (1936–1939)	12
Guntis Vāveris. Starptautiskās atturības organizācijas Latvijā (20. gadsimta 20.–30. gadi): darbības paraugs vai imitācija?	13
Toms Zariņš. “Sarūgtinātām sirdīm skatītāji novēršas no ekrāna”: televīzijas raidījumu valodas problēma skatītāju vēstulēs (1955–1971)	14

Nezināmās lappuses Latvijas un reģiona vēsturē: iespējas

Piektdiena 2020. gada 8. septembrī plkst. 10.00
Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulvāris 5

Programma

10.00 – 10.20	Kafijas pauze	
10.20 – 10.30	LU Vēstures un filozofijas fakultātes dekānes, as. prof. Valdas Kļavas ievadvārdi	
10.30	Sekcijas atklāšana. 1. sesiju vada prof. Gvido Straube	
10.40 – 11.10	Vanda Visocka <i>LU Vēstures un filozofijas fakultāte</i>	Sievietes Latvijas arheoloģijā no 1945. līdz 1958. gadam
11.10 – 11.40	Jānis Stepiņš <i>LU Vēstures un filozofijas fakultāte</i>	Angļu komisionāra (negocianta) profils. Komisionāru Tomasa Veila un Džeimsa Pīrsona karjeras raksturojums 18. gadsimta Rīgā, līdzīgs un atšķirīgs
11.40 – 12.10	Zane Rozīte <i>LU Vēstures un filozofijas fakultāte</i>	Izglītotas sievietes atainojums latviešu presē (1919–1940)
12.10 – 12.40	Anastasija Smirnova <i>LU Vēstures un filozofijas fakultāte</i>	Bērnu sociālā aprūpe Baltijā (1918–1940): salīdzinājums
12.40 – 13.40	Pusdienas pārtraukums	
13.40	2. sesija, vada as. prof. Andris Levāns	
13.50 – 14.20	Aiga Bērziņa <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Ieslodzījuma apstākļi Latvijā Neatkarības kara laikā (1919–1921): raksturojums
14.20 – 14.50	Ginta Ieva Bikše <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Leona Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa Spānijas pilsoņu karā (1936–1939)
14.50 – 15.20	Guntis Vāveris <i>LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs</i>	Starptautiskās atturības organizācijas Latvijā (20. gadsimta 20.–30. gadi): darbības paraugs vai imitācija?
15.20 – 15.50	Toms Zariņš <i>LU Vēstures un filozofijas fakultāte</i>	“Sarūgtinātām sirdīm skatītāji novēršas no ekrāna”: televīzijas raidījumu valodas problēma skatītāju vēstulēs (1955–1971)
15.50	Konferences noslēgums	

Sievietes Latvijas arheoloģijā no 1945. līdz 1958. gadam

Vanda VIŠOCKA

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Sievietes Latvijas arheoloģijā nav maz pētīts jautājums. Nozīmīgākajām arheoloģēm veltīti gan raksti, gan monogrāfijas, tomēr trūkst sīkāku pētījumu, kas raksturotu sievietes lomu arheoloģijā. Zīmīgu lomu Latvijas arheoloģijā sievietes ieņēma jau starpkaru periodā, kad izglītību šajā nozarē ieguva Elvīra Šnore, kura bija arheologa Franča Baloža skolniece. Pēc Latvijas Republikas okupācijas un pret tās iedzīvotājiem īstenotajām represijām arheoloģijas nozarē pārsvarā palika sievietes, kur daļa no viņām ieguva arī augstus amatus dažādās institūcijās.

Pētījuma mērķis ir raksturot sieviešu lomu arheoloģijā un viņu paveikto laika posmā no 1945. līdz 1958. gadam. Jāatzīmē, ka šajā laika posmā joprojām aktīvi darbojas arheoloģes, kuras savu karjeru uzsāka Latvijas neatkarības laikā un nostiprināja to tieši pētāmajā periodā. Kā pētāmā perioda beigu posms izvēlēts 1958. gads, kad arheoloģija, līdz ar Daugavas HES kaskādes celtniecību, ieguva pavisam citādāku raksturu. Notika masveidīgas arheoloģiskās apzināšanas un izrakumi no 1959. līdz 1986. gadam, līdz ar to arī dubultojās arheologu un to līdzstrādnieku skaits. Izveidojās un nostiprinājās jauno arheologu paaudze, attīstījās arheoloģijas zinātne un metodes. Pētījumā analizēti arheoloģisko izrakumu pārskati, kuros norādīts precīzs izrakumu dalībnieku saraksts, arheologu atmiņas, arheoloģisko izrakumu fotogrāfijas, precīzāk, darba ainas, u. tml. avoti.

Pēc Otrā pasaules kara darbu arheoloģijas nozarē varēja turpināt tikai četri arheologi – E. Šnore, Lūcija Vankina, Melita Vilsone un Emīlija Brīvkalne. Viņas skoloja nākamo arheologu paaudzi un arī aktīvi vadīja arheoloģiskos izrakumus. No 1945. līdz 1958. gadam tika veikti 82 arheoloģiskie izrakumi, kurus 78% gadījumu vadīja sievietes. Kopumā šajā laika posmā aktīvi darbojās astoņas arheoloģes, bez vecās paaudzes, minamas arī Jolanta Daiga, Ieva Cimermane, Konstance Ozola, Elza Rudenāja un Nora Purpētere.

Angļu komisionāra (negocianta) profils. Komisionāru Tomasa Veila un Džeimsa Pīrsona karjeras raksturojums 18. gadsimta Rīgā, līdzīgais un atšķirīgais

Jānis Stepīņš

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Angļu komisionāru darījumu kultūra 18. gadsimta Rīgā līdz šim nav saistījusi padziļinātu zinātnieku interesi. Šīs tēmas aktualitāti nosaka nepieciešamība izvērtēt komisionāru – angļu tirgotāju lomu Rīgas un Vidzemes ekonomikas un sabiedrības attīstībā. Aplūkojot šo jautājumu, jāatklāj darījumu prakse un situācijas, kultūras tradīcijas un personības, no kā attiecīgi izriet šī referāta mērķis – raksturot komisionārus Tomasu Veilu (*Thomas Wale*) un Džeimsu Pīrsonu (*James Pierson*). Konkrētu komisionāru personu profilu un darbības vēriena izpēte iespējama, pateicoties plašai avotu pieejamībai. Pētījumā izmantoti Kembridžšīras arhīva un Lielbritānijas Nacionālā arhīva Admiralitātes dokumenti. Šos avotus papildina Rīgas tirdzniecības tiesas sēžu protokolu grāmatas un personu lietas, kas glabājas LVVA 1381. fondā. Būtiska informācija iegūta no komisionāru pēcteču apkopotiem materiāliem 19. gadsimtā – Tomasa Veila dienasgrāmatas un Pīrsonu dzimtas hronikas.

Abu komisionāru izcelsme saistāma ar dižciltīgām vai turīgām dzimtām, tomēr attālināšanās no tradīcijām viņus nebiedēja. Tirgotāja arods tika apgūts mērķtiecīgi, vispirms strādājot kā mācekļiem, pēc tam veiksmīgu apstākļu sakritības rezultātā uzsākot savu uzņēmumu darbību vai kļūstot par partneriem. Abi komisionāri priekšroku deva augstam riskam ārpus dzimtenes, aktīvai darbībai un jaunām iespējām. Krievijā komisionāri saskārās ar ārzemnieku ierobežojumiem, nepastāvību, preču zaudēšanas un norēķinu riskiem, īpaši Napoleona karu laikā 18. gadsimta beigās. Ārkārtējie apstākļi viņus neatturēja drosmīgi rīkoties un pelnīt, izmantojot starpnieku lomu Krievijas izejvielu resursu piegādēm Rietumieropā. Kas viņus motivēja vairāk? Radoša rīcība izdevīgu darījumu meklēšanā un savu materiālo mērķu sasniegšanā vai tomēr piedzīvojumu alkas? Šos jautājumus var atbildēt, pētot un atklājot personu raksturus. Neviltots prieks par veiksmīgiem darījumiem strāvo no komisionāru sarakstes, tāpat bažas un piesardzība par pieaugušiem zaudējumu riskiem. Darījumu veiksmē abiem sniedza enerģiju, tā motivēja rīkoties un nepadoties.

Anglijā skoloto komisionāru uzskati nesaskanēja ar ārzemju tirgotājiem noteiktajiem ierobežojumiem Rīgā. Komisionāriem bija raksturīgi izmantot dažādās situācijas savā labā, vietējie likumi un administratīvi noteikumi bija barjeras, kas jāpārvar. Visbiežāk viņiem izdevās apiet noteiktos ierobežojumus ārzemniekiem – privātajā dzīvē un darījumos. Komisionāru profesionālajā darbībā atklājas daudzas līdzības, tomēr abu komisionāru raksturi un likteņi ir ļoti atšķirīgi.

Tomasam Veilam bija raksturīga spēja uzņemties ļoti augstu risku – viņš darbojās Narvā un Rīgā, veidoja tiešus kontaktus Krievijas impērijā apmeklēja Maskavu. Viņš bija komunikabls, ar dažādām interesēm, viņam patika komentēt politiku un ekonomiku. Tomass Veils bija gudrs un ļoti taupīgs, apgāja likumus, ļoti sīki dokumentēja savus un arī citu tēriņus un ienākumus. Tomēr viņš varēja būt ļoti agresīvs, izturēties pazemojoši pret saviem padotajiem. Pēc četrdesmit komisionāra statusā pavadītiem

gadiem, sasniedzis 65 gadu vecumu, Tomass Veils pārcēlās atpakaļ uz Angliju. Mūža nogali pavadīja no tēva mantotajā muižā, nodzīvoja 96 gadus.

Džeimsam Pīrsonam bija tuvas humānisma vērtības, Anglijā skolotas personības pasaules uzskats nesaskanēja ar dzimtbūšanas iekārtu 18. gadsimta Vidzemē. Tomēr viņam patika dzīvot ar vērienu, doties dārgos ceļojumos un apmeklēt monarhu galmus. Pīrsonam piederēja dārgas mājas un muižas. Svarīgs fakts, kas atšķir Džeimsu no Tomasa, ir viņa lēmums pārcelties uz Vidzemi, iegādājoties lielus īpašumus, t. sk. Kārļu muižu pie Cēsīm. Džeimsa Pīrsona dzīves stāsts ir ar citādāku noslēgumu. Krievijas cara Pāvila I pret angļiem vērstās sankcijas 19. gadsimta sākumā izraisīja viņa uzņēmumu bankrotu. Pīrsona ģimene zaudēja visus īpašumus, Džeimss Pīrsons bija spiests izjust milzīgu kritumu un zaudējuma rūgtumu. Viņš 63 gadu vecumā sasirga un nomira.

Tomasa Veila un Džeimsa Pīrsona darbības situāciju analīze sniedz izpratni par tirgotāju raksturiem un viņu vērtībām. Tā palīdz izsekot un saistīt skatīt komisāru darbību vispārējo vēstures procesu kontekstā.

Izglītotas sievietes atainojums latviešu presē (1919–1940)¹

Zane ROZĪTE

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Pirmā pasaules kara radīto sociālo pārmaiņu dēļ sievietes masveidā ienāca publiskajā sfērā, kas bija vitāli svarīgi normālai sabiedrības funkcionēšanai. Karam beidzoties, Latvijas sabiedrība tiecās “atgriezt” sievieti privātajā dzīvē, priekšplānā izvirzot tās tradicionāli un primāri svarīgāko – mātes un sievas lomu. Sievietes ar citiem dzīves mērķiem uzskatīja par deviantām un kritizēja presē, kas bija galvenais instruments sabiedrības identitātes konstruēšanā un izplatīšanā.

Ar neatkarīgās Latvijas pasludināšanu sievietēm piešķīra pilnvērtīgas tiesības iegūt augstāko izglītību, kas ilgstoši bija vīriešu privilēģija. Lielais skaits studenšu Latvijas augstskolās (ap 10 000), kā arī sieviešu darbošanās akadēmiskajā un zinātniskajā vidē, presē aktualizēja diskusijas par akadēmiski izglītotas sievietes lomu, mērķiem un tēlu latviešu sabiedrībā. Lai arī sievietes tēls presē ir plaši analizēts temats, tomēr jautājums par sievieti un augstāko izglītību ir skatīts pastarpināti citu pētījumu kontekstā.

Tēmas izpētes gaitā analizēti lielākie latviešu dienas laikraksti (*Jaunākās Ziņas, Rīts, Brīvā Zeme*, u. c.), sieviešu žurnāli (*Zeltene, Nākotnes Sieviete, Sieviete, Sievietes Pasaule, Latvieta*), laikraksti studentiem (*Students, Studentu Dzīve, Studentu Doms*) un dažādi tematiskie preses izdevumi laikā no 1919. gada, kad dibināta pirmā Latvijas augstskola, līdz padomju okupācijai 1940. gadā.

Izpētes rezultātā secināts, ka presē pamatā izdalāmi četri izglītotas sievietes tēli. Visbiežāk sievieti ar augstāko izglītību reprezentēja kā fiziski un garīgi nepiemērotu mātes un sievas lomai. Tāpat izglītota sieviete tika atainota kā persona, kura zaudējusi sievišķību. Presē pat tika lietots jēdziens “vīriete”. Publikācijas, kas izcēla izglītotas sievietes kā intelektuāles, iezīmēja sabiedrības dažādo izpratni par sieviešu garīgajām spējām. Presē tāpat konstatējams latviešu sabiedrības viedoklis par studējošām sievietēm kā vieglprātīgām modes dāmām, kuras augstāko izglītību uzlūkoja kā līdzekli vīra meklēšanai.

¹ Referāts sagatavots VPP projekta “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģiju starp pētniecību un sabiedrību” (VPP-IZM-2018/1-0022)

Bērnu sociālā aprūpe Baltijā (1918–1940): salīdzinājums

Anastasija SMIRNOVA

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

19. gadsimta beigās Baltijas valstis – Igaunija, Latvija un Lietuva – atradās Krievijas impērijas sastāvā, kas noteica to turpmākās attīstības tendences politiskajā, kultūras un arī sociālajā jomā. Sociālā politika visās trīs Baltijas valstīs veidojās daudzdimensionāli – pirmkārt, to juridisko pusi regulēja Krievijas impērijas likumi un tās birokrātiskā sistēma, otrkārt, bija arī spēcīgs multietniskuma faktors. Nacionāli-konfesionālais faktors stratificēja iedzīvotājus pēc to tradīcijām, uzskatiem un sociālās dzīves normām. Tieši Baltijas provincēs Rietumeiropas Elberfeldas sociālās aprūpes sistēma (*The Elberfeld system / Das Elberfelder System*) Krievijas impērijā tika inkorporēta visātrāk, kas bija arī starpkaru posma Eiropas sociālās aprūpes sistēmas stūrakmens. Līdz pat Otrajam pasaules karam Baltijas valstīs saglabājās princips stratificēt slēgto institūciju (patversmju) iemītniekus pēc etniski-konfesionālā principa, turpinot 19. gs. brīvprātīgo organizāciju (kuras arī dalījās pēc etniski-konfesionālā principa) tradīcijas.

Nākamais solis Baltijas sociālās aprūpes sistēmas izveidē bija ārvalstu brīvprātīgā darba organizācijas pēc Pirmā pasaules kara. Baltijas valstīs Pirmais pasaules karš pārtapa cīņās par neatkarību, līdz ar to šādu organizāciju, piemēram, *American Relief Administration* vai *Radda Barnen* iesaiste, bija sevišķi nozīmīga. Tam sekoja globālu starptautisku organizāciju, piemēram, “Sarkanais Krusts”, *Save the Children fund* organizāciju nacionālu filiāļu izveidošana Eiropā, tajā skaitā arī Baltijas valstīs. Pirmais pasaules karš, kā daudzu sociālo problēmu katalizators, priekšplānā izvirzīja trūcīgo bērnu un bāreņu problēmas, radās tā sauktais “globālais bērns” (*Global Child*), kas norādīja uz to, ka bērnu sociālās problēmas visās kara skartajās valstīs ir līdzīgas. Jaunajās demokrātiskajās valstīs, arī Baltijas valstīs, bērni tika aplūkoti kā pamats jauno valstu pastāvēšanai, ar mērķi audzināt lojālus valsts pilsoņus, radot “nacionālā bērna” (*National Child*) tēlu. Referāta mērķis ir salīdzināt bērnu sociālās aprūpes nacionālo politiku Igaunijā, Latvijā un Lietuvā un raksturot atšķirības un to iemeslus. Referāta avotu bāzi veido tā laika likumu krājumi, prese, arhīvu materiāli un kaimiņvalstu akadēmiskā literatūra.

Pētījumā tika konstatēts, ka Latvijas un Igaunijas sociālā likumdošana atšķīrās un bija modernāka par Lietuvas sociālo likumdošanu. Lietuvā liela nozīme arī starpkaru posmā bērnu sociālajā aprūpē bija tikai un tieši sieviešu brīvprātīgā darba organizācijām, kas ir saistāms ar vēsturiski teritoriālo attīstību Baltijā, kā arī reliģijas lielāku lomu Lietuvas teritorijā.

Ieslodzījuma apstākļi Latvijā Neatkarības kara laikā (1919–1921): raksturojums¹

Aiga BĒRZIŅA

LU Latvijas vēstures institūts

Latvijā Neatkarības kara laikā ieslodzījuma vietās nonāca liels skaits potenciālo likuma pārkāpēju un Latvijas Republikai naidīgu elementu. Ieslodzītās personas saskārās ar smagiem ieslodzījuma apstākļiem, ko galvenokārt noteica ilgā karadarbība un valsts finansiālās grūtības. Referāta mērķis ir raksturot ieslodzījuma apstākļus Tieslietu ministrijas pakļautībā esošajos cietumos un aresta namos, koncentrējoties uz būtiskākajiem jautājumiem, kas tos noteica – ieslodzīto sastāvs un daudzums, sanitārais stāvoklis, pārtikas un apgādes jautājums, ieslodzījuma režīms un ieslodzīto labošana un resocializācija. Referāts balstīts galvenokārt Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva nepublicētajos dokumentos.

Latvijas Republikā izmantoja Krievijas impērijā tapušo infrastruktūru, kura nespēja uzņemt visus ieslodzītos. Saistībā ar ieslodzīto sastāvu iezīmējās divi lieli jautājumu loki, kas tieši ietekmēja apstākļus ieslodzījuma vietās: cietumu pārpildītība un straujā ieslodzīto mainība daudzo izmeklēšanā esošo personu dēļ. Ieslodzītos izvietoja vieninieku un kopkamerās, iespēju robežās cenšoties nodrošināt, lai vienā telpā neatrodas dažāda dzimuma ieslodzītie, notiesātie un izmeklēšanā esošie, kriminālos un politiskos noziegumos apsūdzētie u. c., bet ne vienmēr to izdevās īstenot. 1921. gada februārī Galvenā Cietumu valde (GCV) izdeva rīkojumu, kurā paredzēja, ka vienam ieslodzītajam telpa vieninieku kamerā nedrīkst būt mazāka par 1,90 kubikasīm (18,45 m³) gaisa un kopkamerās 1,14 kubikasīm (11,07 m³) gaisa uz vienu personu.

Sevišķu uzmanību augsta infekciju slimību riska apstākļos ieslodzījuma vietu vadība pievērsa sanitārā stāvokļa un higiēnas normu uzlabošanai. Cietumos un aresta namos darbojās slimnīcas, atjaunoja pirtis un nodrošināja regulāru tīrības ievērošanu. Tomēr to apgrūtināja cietuma ēku un telpu sliktais stāvoklis. Neraugoties uz pārtikas trūkumu valstī, 1919. gadā GCV noteica ieslodzīto pārtikas pagaidu normu – 1500 kalorijas dienā, bet 1920. gada sākumā – 2060–2240 kalorijas. Tāpat atļāva pieņemt pārtiku “no ārpusēs”. Pēc likuma valstij bija jānodrošina apģērbs un veļa visiem notiesātajiem cietumniekiem, ko ne vienmēr izdevās īstenot. Savukārt izmeklēšanā esošajām personām vajadzēja uzturēties pašiem ar savu apģērbu un veļu.

Ieslodzītie visu diennakti atradās cietuma darbinieku uzraudzībā un ievēroja stingru dienas kārtību. Par cietuma režīma un kārtības neievērošanu ieslodzītos sodīja ar aizliegumu satīties, saņemt produktus, ievietošanu karcerī un citos veidos. Lielāko dienas daļu aizņēma ieslodzīto darbs, kas bija viens no nozīmīgākajiem labošanas pasākumiem. Papildu darbam, lai nodrošinātu ieslodzīto labošanu, cietumos organizēja mācības un darbojās baznīca, bija pieejama bibliotēka un rīkoja dažādus izglītojošus pasākumus, kā sarunas, priekšlasījumus u. c. Lai gan šie pasākumi bija paredzēti tikai notiesātajām personām, augstā izmeklēšanā esošo skaita dēļ, arī pēdējie piedalījās cietumu aktivitātēs.

Neatkarības kara laikā, valdošajam režīmam nostiprinoties, aizvien vairāk uzmanības veltīja ieslodzījuma vietām un vērojama pakāpeniska ieslodzījuma apstākļu uzlabošanās.

¹ Referāts konferencei un tēzes sagatavotas LU LVI īstenotā Bāzes un snieguma projekta ietvaros, No. AAP2016/B060

Leona Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa Spānijas pilsoņu karā (1936–1939)¹

Ginta Ieva BIKŠE

LU Latvijas vēstures institūts

Neievērojot Latvijas neitralitāti Spānijas pilsoņu karā, konfliktā piedalījās ap 150 Latvijas Republikas pilsoņu un nepilsoņu ar izcelsmi no Latvijas. Pirmā un lielākā latviešu grupa izveidojās 1937. gada jūnijā Alvasetē (*Albascete*) 13. Internacionālās brigādes prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā. Tā kā daudzu tautību grupas pieņēma populāru kreiso, arī liberālo politiķu vai notikumu nosaukumus, tad grupa nolēma sevi saukt rakstnieka Leona Paegles vārdā. Līdz ārzemju brīvprātīgo atsaukšanai no frontes 1938. gada oktobrī Leona Paegles vārdā nosauktajā latviešu grupā bija iedalīti ap 20 brīvprātīgo. Grupai pievienojās arī vairāki brīvprātīgie, kas Spānijā bija ieradušies 1936. gada noslēgumā vai arī pat 1938. gadā.

Referāta mērķis ir analizēt Leona Paegles vārdā nosauktās latviešu grupas iesaisti un darbību Spānijas pilsoņu karā. Referātā galveno avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fonda Latvijas pilsoņu – Spānijas cīņu dalībnieku lietas, digitalizētie Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīva Spānijas republikāniskās armijas Internacionālo brigāžu fonda materiāli – brīvprātīgo saraksti un autobiogrāfijas, kā arī Spānijas pilsoņu kara dalībnieku publicētās atmiņas.

Vairāki grupas dalībnieki – Jānis Palkavnieks, Jānis Kadiķis u. c. bija Latvijā nelegālo komunistisko organizāciju biedri un uz Spāniju devās, lai izvairītos no soda vai netiktu atklāta viņu iesaiste nelegālajās organizācijās. Grupa piedalījās Brunetes un Saragosas ofensīvā, kaujās Aragonas frontē, arī Ebro kaujā. Vairāki no Leona Paegles vārdā nosauktās grupas brīvprātīgajiem kaujās guva ievainojumus, bet daugavpiliētis Sergejs Potašovs bija starp ne mazāk kā 14 brīvprātīgajiem no Latvijas, kas krita Spānijas pilsoņu kara kaujās.

¹ Referāts un tēzes sagatavotas LU LVI istenotā VPP projekta Nr. VPP-IZM-2018/1-0018 "Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzuma punktos" ietvaros.

Starptautiskās atturības organizācijas Latvijā (20. gadsimta 20.–30. gadi): darbības paraugs vai imitācija?

Guntis VĀVERIS

LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Starpkaru posmā Latvijā, tāpat kā citviet Eiropā un pasaulē, sabiedrības uzvedības disciplinēšanas un veselības uzlabošanas nolūkos aktīvi darbojās atturības organizācijas. Jau kopš 20. gadsimta sākuma dažādās pasaules vietās darbību izvērša starptautiska mēroga atturības organizācijas, kas, sabiedrības alkohola lietošanas paradumu kontekstā, ar izglītības un sociālā darba palīdzību centās panākt pārmaiņas attieksmē pret alkoholisko dzērienu lietošanu, portretējot to kā sociālu ļaunumu, kurš atbildīgs par sabiedrības veselības un morāles pagrimumu, kā arī nabadzību, vardarbību un noziedzību.

Latvijas teritorijā jau kopš 19. gadsimta 90. gadiem bija pazīstamas atturības kustības idejas un to argumentācija, taču pēc neatkarības iegūšanas, pastāvot liberālai biedrību darbības bāzei, atturības kustības darbiniekiem radās iespējas praksē īstenot idejas, balstoties Rietumu valstu (primāri ASV) pieredzē, tādējādi līdz pat 20. gadsimta 30. gadu otrajai pusei nosakot turpmākās vadlīnijas atturības organizāciju darbībai.

Starpkaru posmā Latvijā starptautisko atturības organizāciju darbības kontekstā būtu jāizceļ piecas organizācijas – Atturības biedrību “Zilais Krusts” (Starptautiski – *Federation Internationale de la Croix-Bleue*), Latvijas Labtempliešu biedrība (*International Organization of Good Templars International*), Sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta” (*World’s Woman’s Christian Temperance Union*) un Latvijas Pretalkohola biedrības Cerību pulciņi (*Band of Hope*).

Zilā Krusta un Latvijas Labtempliešu atturības biedrības darbojās kā reliģiskas ievirzes organizācijas, izpildot arī sociālā darba funkcijas. Veiksmīgākais starptautisko organizāciju darbības ietekmes piemērs bija ap 260 Cerību pulciņu nodaļu izveide pie skolām Latvijā, kas no agra vecuma bērnus izglītoja par alkohola lietošanas postošo ietekmi un veidoja piederības sajūtu atturībnieku kopienai. Atturības biedrība “Baltā Lenta” darbojās kā starptautiskas organizācijas vērtību un darba prakses īstenotāja Latvijā, norādot uz sievietes lomu un konkrētiem uzdevumiem veselības un no alkohola lietošanas brīvas sabiedrības veidošanā.

“Sarūgtinātām sirdīm skatītāji novēršas no ekrāna”¹: televīzijas raidījumu valodas problēma skatītāju vēstulēs (1955–1971)

Toms ZARIŅŠ

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

1954. gada novembrī Rīga kļuva par pirmo pilsētu Padomju Savienībā, kurā televīzija tika izveidota ārpus krievu valodas dominances areāla, pirmo reizi izraisot leģitīmu jautājumu par valodu attiecībām televīzijas ētera kontekstā. Tomēr līdz pat Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas (PSKP CK) 1960. gada 29. janvāra lēmumam “Par padomju televīzijas tālāko attīstību”, šis jautājums netika formāli regulēts un balansēja starp jaunā medija tehniskajām iespējām, televīzijas darbinieku izpratni un politiskajām svārstībām Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajā Komitejā.

PSKP CK 1960. gada lēmums pēc būtības noteica pāreju uz divām televīzijas programmām, no kurām I jeb republikāniskā programma turpmāk raidītu t. s. nacionālajā (latviešu) valodā, bet jaunizveidotā II programma (Centrālās televīzijas I programmas retranslācija no Maskavas) – krievu valodā, tā teorētiski atrisinot republikās objektīvi pastāvošo valodu un televīzijas ētera problēmu.

Lai gan Rīgas televīzijas studijas patstāvīgi veidotajos raidījumos līdz II programmas izveidei tika ievērota latviešu un krievu valodas paritāte, kopumā televīzijas konstruētajā informatīvajā telpā daudzo padomju kinofilmu, bet vēlāk – arī Centrālās televīzijas raidījumu retranslācijas dēļ – dominēja krievu valoda, televīzijai tādējādi kļūstot par “maigās” asimilācijas instrumentu. Šis stāvoklis būtiski nemainījās arī pēc II programmas izveides 1961./62. gadā, jo praksē I programmas pārorientēšanai uz raidīšanu galvenokārt latviešu valodā vājā tehniskā nodrošinājuma un inerces dēļ bija vajadzīgi gandrīz desmit gadi. Arī Maskavas retranslācija atstāja ilgtermiņa sekas: lai ar laiku atbrīvotu I programmu no pārraidēm krievu valodā, Latvijā dzīvojošie krievi ar II programmas starpniecību ik vakaru tika “ģeogrāfiski” pārcelti uz Maskavu, zaudējot sasaisti ar vietējiem procesiem.

Referāta mērķis ir analizēt šīs problēmas attīstību laikā no tās rašanās 1955. gadā līdz izsīkumam 70. gadu sākumā. Referāta galveno avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 678. fondā un 1184. fondā apkopotās televīzijas skatītāju vēstules un atbildes uz tām.

¹ Izteikums televīzijas skatītāja vēstulē (LVA, 1184. f., 3. apr., 17. l., 22. lp.)